

Einar Már Guðmundsson

**Et collage af tanker og/eller Nogle personlige overvejelser om
Island i den nordiske familie**

Historie

Hvor du end færdes
efterlader du dig
et spor af ord,
begivenheder
hvorom der kan
fortællles

og vender du om
dannes et nyt spor,

selv om stilheden
sluger hvert ord
og vinden dækker
sporene med støv.

Ganske vist
hviler historien
som en skygge
på vore skuldre,
århundrederne,
ordene og hele
tidens mørke,

men den er
også lyset
hvori vi bader,

det skær

som morgenens stråler
efterlod
da det blev aften.

I det trettende århundrede
sad der lærde mænd
rundt omkring i landet
og nedskrev nogle historier
som de havde fået fortalt.

Skønt ingen med sikkerhed véd
hvem disse mænd egentlig var
eller hvad de hed
har deres historier overlevet,

med en sådan udødelighed
at der endnu den dag i dag
findes mennesker der aldrig
har læst dem i en bog
og alligevel kan dem udenad.

Omgivet af ord,
klipper og hav,
står øboen op
og undrer sig over
den skygrå dag.

Hvor verden
hinsides havet
dog er lys og smuk...

I fjerne slotte bor
de syv underværker.

Han ror over havet
og vandrer fra land til land,
men de fjerne slottes underværker
er en klat møg på en pind sammenlignet
med underværkerne i de grå skyer
og i de sorte klipper.

Og øboen vender om
rejser over de mægtige have
nu med afstanden som del
af sindets bagage.

Dette digt hedder "Historie" og stammer fra digtsamlingen *Klettur í hafi* (En klippe i havet), der udkom i 1991. Som digtet udtrykker bliver litteratur til i en dialog mellem det stedsbundne og det fjerne. Nu om stunder taler folk om det lokale og det globale, engang kaldte man det henholdsvis nationalt og internationalt. Man kan også sige, at jo nærmere du kommer virkelighedens kerne, desto højere flyver du.

Selv om vi sejler gennem samtiden og flyver ind i fremtiden, er fortiden altid med i bagagen. Den ligger under køjen i verdens kahyt og sniger sig forbi tidens toldbetjente. På festdage rejser den sig og hænger som en orden på de politiske ledes bryst. Nogle gange puster den mod og energi i folk og ansporer dem til fremskridt, men andre gange bliver den brugt til at slå folk oven i hovedet med, til gavn for stagnation og politisk reaktion. Den kan være aktiv som en vulkan eller ligge passivt hen i årevis, endda i hele århundreder. I det 19. århundrede hentede de

romantiske digtere stof i islændingesagaerne, søgte tilbage til historiefortællingens guldalder, og gjorde de broget klædte helte fra landnamstiden og sagatiden til forbilleder i kampen for national selvstændighed.

Da jeg voksede op i 1950erne og 60erne, blev islændingesagaerne og fortælletraditionen opfattet som uløseligt knyttet til selvstændighedskampen. Island havde opnået fuld national selvstændighed, og kampen handlede om at få håndskrifterne hjem, dem af dem, der blev opbevaret i Danmark og regnes for nationalklenodier. Ganske vist havde det været vores held, at håndskrifterne blev opbevaret i Danmark. For ellers havde vi nok anvendt dem som føde i en af de perioder med hungersnød, der hærgede landet som følge af naturkatastrofer og elendig styre.

Vi fik at vide, at den nationale arv fandtes, men også at vi ikke skulle pille for meget ved den. Det havde selvstændighedskampens helte allerede gjort lige siden det 19. århundrede, men nu var de først og fremmest dekorative museumsgenstande i glasmontrer, udvalgt til at blive beundret, oplagte for forskere at granske, og ideelle for politikere til at citere i deres taler. Dengang gjorde politikere sig altid megen umage for at formulere sig flot, men nu gør de sig mere umage for at tage sig fordelagtigt ud på tv.

Naturligvis kan man så fremføre, at jo mere farveløs samtiden er, desto mere farvestrålende må de gamle bedrifter tage sig ud. Ikke desto mindre er der få nationer i verden, der i lige så høj grad som vi islændinge opfatter sig selv i lyset af fortiden, og det på trods af, at der er nok at tage af i samtiden, og at denne gentager sig ligesom enhver anden løgnehistorie, først som tragedie og bagefter som komedie. Vi lever i mange henseender i to verdener, fortiden og nutiden, og når man kigger nærmere efter, viser det sig, at meget i fortiden står urokket tilbage i samme forstand som når T. S. Eliot sagde: Alle tider er for evigt til stede, *All times are eternally present*.

Eller med andre ord, samtiden synes altid at have en klangbund i fortiden, fornyelser bliver til tradition, og traditionen fornys, men adgangen til fortiden giver visse

privilegier. Det er hævet over diskussion. Vi ser forfædrene stige i land, mange gange mere storslåede end alle samtidens bodybuildertyper, og vi forlanger ikke urinprøver, selv om deres bedrifter langt overgår nutidens fornuftsdyrkende mentalitet. Vi husker vores barndom, hvor ensomme helte bød naturkræfterne trods og lagde land under sig, blev excentriske og snæversynede, men på en sådan måde, at universets hjerte bankede i deres bryst. Vi ved ikke, om har fået vores excentricitet fra bøgerne, eller om litteraturen henter sin næring i vores excentricitet. Vores erindring bor i digtekunsten.

...

I *Guds gode gaver* af Halldór Laxness siger bolsjevikken til fortælleren: "Hvilken ynke at tilhøre en lille nation," siger Engels et sted, jeg tror i et brev fra London, "for eksempel traf jeg forleden dag en islænder, og han fortalte mig, at hans dejligste barndoms minder var knyttet til lugten af rådden tran på stranden og mideædte torskehoveder, som lå til tørre oppe på gærdet."

Islænderne kan takke deres held for aldrig at have behøvet at rejse et monument over tyskeren Friedrich Engels mellem mideædte torskehoveder og rådden tran på stranden, og man kunne nævne andre leverancer, både fra tyskerne og andre magtfulde nationer, som det har været gavnligt at være foruden.

På den anden side hersker der ikke tvivl om, at en af rødderne til den islandske selvstændighedskamp skal findes i den tyske romantik. De islandske digtere fra det 19. århundrede, der på mange måder lagde grunden under nationens selvbevidsthed, var således under stærk indflydelse fra Heinrich Heine og andre tyske digtere, og arbejderbevægelsens kamp i det 20. århundrede, den kamp, der skabte velfærdssystemet, lader sig i historisk sammenhæng ikke adskille fra Marx og Engels' ideer om socialismen og arbejderklassens kraft, uanset hvordan de to herrer betragtede små nationer.

...

"Jeg nedstammer fra robuste, blåøjede vikinger. Jeg kan føre min slægt tilbage til hofpoeter og sejrige konger. Jeg er islænder. Mit navn er Tomas Jónsson. Jeg er

ældgammel.

nej nej”

Sådan begynder romanen *Tómas Jónsson Bestseller* af Gudbergur Bergsson, som regnes for et skelsættende værk i moderne islandsk litteratur.

Nu er det jo sådan, at alle nationer spekulerer over, hvem de er, og betragter verden ud fra den tue, de selv befinder sig på. Jeg læste engang op af mine værker i England, nærmere bestemt på en litteraturfestival i byen Cheltenham.

Da oplæsningen sluttede og diskussionen begyndte, var der en kvinde i salen, der sagde: “You seem to have a very English sense of humor.”

Kvinden mente det som en ros, men hendes replik er også et eksempel på, hvordan hovmodet undertiden er vokset sammen med sproget, når de tidligere stormagter tror, at endogså humoren er deres private ejendom.

Sådan har historien fæstnet sig i deres sind, skønt folk sandsynligvis ler i alle verdens lande og tit ad de samme ting. Jeg læste også engang op for zulu-folk i Sydafrika. De grinede ad alt som jeg sagde, men ingen af dem sagde: “You seem to have a very zulu sense of humor.”

...

“Jeg nedstammer fra robuste, blåøjede vikinger.”

Ja, måske bor der også en lille Tomas Jonsson i os alle, eller i det mindste i mig, for en anden gang befandt jeg mig i London og medbragte bl.a. manuskriptet til en engelsk oversættelse af min første roman *Ridderne af den runde trappe*.

Jeg ringede til en forlægger fra en telefonboks ved Leicester Square og spurgte, om jeg måtte snakke med ham om mine bøger. Forlæggeren spurgte mig, hvad jeg

stod for. Jeg sagde, at der var tale om en ny type af realisme, såkaldt isbjørnerealisme. Han bad mig komme kort før lukketid.

Jeg gav mig god tid til at finde hans residens, men mødte så op på det aftalte tidspunkt.

Da jeg hilser på forlæggeren og præsenterer mig, siger han: "Må jeg spørge, hvorfor kommer De hele den lange vej med Deres manuskript, hvorfor benytter De Dem ikke af postvæsenet?"

Jeg blev så forbavset over mandens spørgsmål, at jeg, inden jeg fik tænkt mig om, svarede følgende: "Mine forfædre, vikingerne, sejlede i dagevis over havet, bare for at få lov at læse et enkelt digt for kongen."

...

Tal ikke om
store nationer og små nationer
udkanter, verdenshjørner og rande.

Det her er en kugle; midten
befinder sig under dine fodsåler
og bevæger sig og følger med
dig, uanset hvorhen du går.

Vi islændingene vil gerne at vi er konger, der ikke ville adlyde nogen konge. En spøgefugl fortalte mig, at da den første skattelov blev kundgjort i Norge, flygtede alle de, der kunne læse, til Island. Almindeligvis går man dog ud fra, at islændinge er nordmænd, der er blevet blandet med irere. Det nordiske og det keltiske flyder sammen i Islands klassiske litteratur. De sidste somre er der blevet på Akranes holdt en konkurrence om, hvem der er den mest rødhårede på Island, og vinderen får en flyvebillet til Irland.

Det er i grunden ligemeget, hvilken islænding vi vælger som eksempel. Han ender altid på en eller anden måde i fortiden: ved siden af blåøjede vikinger, hofpoeter og konger, ligesom gamle Tomas Jonsson.

Det gør os indimellem en smule arrogante, men befrier os også for diverse afarter af mindreværdsfølelse. Vi er en lille nation, men ser på os selv som en stormagt. Det er blevet sagt, at andre nationer kan være taknemmelige over, at der er så få af os. I min levetid de har vi ført to krige om fiskebankerne med englænderne og vundet dem begge.

Forfatteren Thor Vilhjálmsson blev engang på et nordisk forfattermøde i temmelig nedladende tone spurgt, hvor mange der boede i Reykjavik. Under overfladen på spørgsmålet lå den insinuation, at der næppe kunne komme noget af betydning fra en så fåtallig befolkning. Thor Vilhjálmsson svarede, at i Reykjavik boede der omtrent lige så mange som i Firenze på Dantes tid.

...

Nej, jeg er såmænd ikke ekspert i, hvordan nationer bærer sig ad med at overleve, men det gør de sandsynligvis uafhængigt af alle forklaringer på, hvordan de gør det. Nationer bliver nogle gange stillet op i rangordenen som melodier på en hitliste, og såkaldt store nationer gør krav på lande og på naturressourcer.

Mange begavede mænd vil sikkert konkludere som så, at fåtallige nationer som islændingene, med spredt bebyggelse, kun har liden eksistensberettigelse, undtagen som fangststationer og som mål for excentriske turister.

Men sådan forholder det sig ikke: Internationaliseringen giver nationer som vores øgede muligheder. Verdens centre bevæger sig, genialitet kan komme alle mulige steder fra. Indbringende samarbejdsprojekter nationerne imellem vokser stadigt i antal.

Genialiteten er nutidens stærkeste ressource og har i denne egenskab udvisket landegrænser af mange slags, gjort dem totalt overflødige. Internationaliseringen har endvidere affødt en bevidsthed om det lokales særstilling. Det er netop i en sådan spænding, at stor litteratur er blevet til. At deltage i internationaliseringen uden bevidsthed om det lokale er som at bo på månen.

Vi kan også sige: Unge mennesker af i dag stiller store krav. Hvis stedet ikke opfylder deres ønsker, rejser de simpelt hen. Det betyder mindre og mindre, hvor man befinder sig. Det afspejles i, at mennesker flytter ind til områder med tæt bebyggelse, men også i, at de flytter fra det ene land til det andet. Den unge generation i dag er en generation af kosmopolitter.

Denne situation stiller store krav til os. Vi er nødt til at holde fast ved de kvaliteter ved det moderne liv, der giver de unge mulighed for at tage del i fremskridtet, men vi må samtidig styrke det lokale immunforsvar på en sådan måde, at de samme unge mennesker fornemmer deres forbundethed med miljøet, ja, når det kommer til stykket, helst vil bo, hvor de kommer fra.

Derfor er den kulturelle frugtbarhed så vigtig - for at den skabende kraft kan blive nyttiggjort. Vi er nødt til at være realistiske og udrette det umulige. Eller med andre ord: alt må være under stadig revision, intet bør tages for givet.

Når vi læser de gamle romantiske digtere, ved vi, at der ikke har gået rundt i samme verden som vi, de har ikke lyttet til rockmusik, de har ikke været på nettet. Men sådan må tiderne have ordet på skift og føre en dialog med hinanden.

Vi reviderer historien hele tiden. Vi kender det gamle billede af forholdet mellem Island og Danmark. Billedet fra selvstændighedskampen. I dag ser vi måske mere nuanceret på det. I middelalderen var nationer enten kolonimagter eller koloniserede.

Sagen er ganske simpel: Hvis vi ikke var havnet under Danskerne, var vi kommet

i kløerne på Englændere. Og hvis det var sådan så stod jeg ikke her, og jeg ville ikke have skrevet nogle böger på islandsk; og der hersker tvivl om man overhoved kunne tale mit sprog.

Her kunne man holde et langt historisk foredrag, men i stedet citerer jeg fra min roman *Beatlemanifestet*: "Engang spurgte Stella mig: "Hvad hedder hovedstaden i Finland?" og jeg blev så forskrækket, at jeg sagde Ringo Starr, selv om jeg selvfølgelig godt ved, at den hedder Helsinki og konkurrerer med Reykjavik om verdensrekorden i tungsind."

...

I min roman *Islandske konger* siges det et sted: "Det er blevet hævdet, at det forretningsministerium, der stiftede republikken i øsende regnvejr på Thingvellir 17. juni 1944, pålagde den korrupsion som en forbandelse. De, der påstår dette, siger, at regeringen havde planer om at indgå aftale med USA om en militærbase i nioghalvfems år, og at ministre og embedsmænd drog vestpå over havet for at underskrive en overenskomst med dette indhold.

Ifølge de samme kilder var det hensigten at asfaltere en stribe land på Sydlandet og lave området om til en flyveplads eller flere flyvepladser til militære formål. Hvis det var gået sådan, ville Tangavik og andre byer være endt som flade start- og landingsbaner. Men så skete der det, at regeringen mistede sit mandat, men dens ministre fandt snart på råd, rådsnare som de nemlig var. Sammen med deres gode bekendte snuppede de alle mulige agenturer for amerikanske varer, lige fra biler til cornflakes og læskedrikke."

Hvis man vil lære den islandske mentalitet at kende, eller den blanding af forskellige elementer vi er sammensatte af, kan det være klogt at læse *Islandske konger*. Mange er sikkert uenige i meget de finder den roman, selvom jeg ikke ved om man kan være uenig med romaner og romaner har meget sjælden et ensbetydende billede af virkeligheden.

Jeg har også skrevet en anden roman, min nyeste roman *Hundredage*, om blandt andet Jørgen Jürgensen, som var den første dansker til at sejle jorden rundt, og som blev konge i Island i to måneder året 1809. Han var skolekammerat med Adam Oehlschläger, men kunne ikke opdrages og stak derfor fjorten år gammel til søs, boede derefter fire år i England, rejste derfra til Syd-Afrika og derfra til Sydhavet, til Australien og Tasmanien, regnes for at være en af de første bosættere dér, inden han året 1804 ville sejle tilbage til Europa. Den rejse tog to år med en omvej til Tahiti. 1806 er han tilbage i London, og samme år vender han tilbage til København, efter tolv års ophold, oplever det engelske bombardement af København og bliver som kaptajn på et kaperfartøj taget som krigsfange af englænderene for så i 1809 at rejse med engelske købmænd til Island, hvor de tager magten i to måneder, for så at blive sendt tilbage til England hvor han udvikler ludomani og alkoholisme og havner i forskellige fængsler inden han som spion for England sendes til det europæiske kontinent hvor han skal gifte sig men dukker ikke op til sit eget bryllup, inden han året 1826 bliver sejlet som straffefange til Tasmanien, som han før havde været med til at opdage sådan cirka 25 år før. Men straffefangen har ikke været længe i straffekolonien inden han bliver politibetjent, og dér slutter han sit liv 61 år gammel.

...

320.000 mennesker på en ø ude i havet må være særlinge, og der findes da også teorier gående ud på, at de landnamsmænd, der som de første kom til Island, egentlig var på vej til et helt andet sted.

De lagde så vel sagtens deres skibe ved stranden og gik i land, men skibene var så væk, da de kom tilbage. Dengang var der ingen flyvepladser, ingen Saga Class i tilværelsen. Business-sektionen hos Icelandair er som bekendt opkaldt efter sagaerne. Ordet *saga* omfatter alt, historie, romaner, eventyr. Saga Class, vi havde et finansfirma der hed Saga Capital, og vi har Hotel Saga; og egentlig er vi igen begyndt at skrive sagaer fordi ingen litteratur er mere moderne end den klassiske litteratur.

Ja fordi vi er øboer, er vi til stadighed på farten. Øboen ser ud på havet og spekulerer over eventyrene på den anden side. Men når han så er kommet langt væk, opdager han, at eventyrene hele tiden fandtes omkring ham. Så vender han om, men tager påvirkningerne udefra med sig. På den måde er vi islændinge altid i dialog med verden. Vi er os selv, men lærer af andre.

Og måske er verden ikke meget større end os. Jeg mener, det er højst tænkeligt, at der bare findes 320.000 mennesker i verden, og at de andre bare er fotokopier af os, mens der herude på klippeøen findes et eksemplar af hver.

Eller med andre ord: Når nationer er små, eller rettere sagt fåtallige, har hvert individ en stor betydning.

...

Efter Anden Verdenskrig blev velfærdssamfundet et kompromis af samfundsmæssige konflikter, som langsomt kunne have ført til revolutioner. Kampen imod fascismen havde aktiveret den brede befolkning, og nu begyndte socialdemokraternes storhedstid. Selv de islandske konservative i Selvstændighedspartiet blev smittet af den socialdemokratiske ideologi. Socialdemokraterne fik magten i Norden, og velfærdssamfundets periode begyndte med nordisk samarbejde, hvor alle dyrene i skoven skulle være venner.

„I was born in welfare state / ruled by bureaucracy / contained by civil servants / and people dressed in gray,“ sang gruppen Kinks på pladen *Muswell Hillbillies* i begyndelsen af 70erne, nærmere bestemt 1971, hvor det danske flådefartøj Vædderen sejlede ind i Reykjaviks havn og danskerne gav os håndskrifterne tilbage, hvilket ikke alene beseglede islændingenes selvstændighed og venskabet mellem de to nationer, men også gav et løfte om, hvordan andre nationer kunne udrede ældgamle kontroverser. Sådan var velfærdssamfundet så godt. Arbejderklassens sønner og døtre, som alle kunne læse, så det var en fryd, stod på kajkanten og viftede med flag.

Men snart efter slog vejret om. Mod slutningen af samme årti var Margaret Thatcher kommet til magten i England og indledte nu en krig mod kulminearbejderne, velfærdssystemet og fagbevægelsen, lige efter at England som det første europæiske land var blevet genstand for Den Internationale Valutafonds indgriben i dets indre anliggender. Punkmusikken udgør sandsynligvis englændernes vigtigste kulturelle produkt fra denne periode og var da også i mange henseender en reaktion på de samfundsforandringer, der dengang fandt sted.

No Future! blev tidens slagord, og mange mente, at tiden var endegyldigt forbi for futurismen, denne retning, som russere og italienere hver på deres måde bragte til ære og værdighed lige efter Første Verdenskrig. Men måske var *No Future!* lige netop fremtiden og futurismen ved at fødes dér, den verden som vi lever i i dag, som en blanding af illuderet virkelighed og den poetiske kapitals sæbebobleøkonomi, som ingenting skåner undtagen kapitalen.

Der gik knap tredive år, indtil Den Internationale Valutafond greb ind i Islands indre anliggender, hvorved Island blev nummer to i Europa til at nyde denne hæder, efter englænderne. Uanset hvor dens repræsentanter dukker op, forsvinder de igen med kufferterne fulde af underskrevne gældsbeviser, og derfor er der dem, der siger, at fonden først ankommer, når den rejser. Lånene skal bruges til at redde banker, men det er fremtidens skatteydere, der gøres til kautionister for regningen. Det er hilsenen *til de endnu ufødte*.

...

Efter anden verdenskrig frygtede mange at Island ville forlade det nordiske fællesskab. Det var ikke på grund af selvstændighedskampen men måske mere fordi Island blev under anden verdenskrig besat af England. Der findes engelske historikere som har skrevet om det som en slags fulendt mission. I kølvandet af den engelske besættelse fulgte den amerikanske fortsættelse af den og siden efter selvstændigheden det nære samarbejde med USA, Island som medlem af NATO fra 1949 og i kølvandet af det den amerikanske militærbase fra 1951. Denne situation splittede nationen i lange tider og mange følte selvstændighedskampen havde været

forløber. Modstanden til militærbasen og NATO var derfor national og præget af nationalisme, selv om socialistiske holdninger også var stærke, og med 68' generationen og den internationale radikaliserings som modspil til Vietnamkrigen kom endnu stærkere holdninger ind. Blandt andet fik vi alle slags happenings af kunstnerisk art og en lille flirt med direkte aktioner. Udvidelsen af fiskegrænsen var også en kilde til modstand mod England og USA. Under torskkrigene truede Island nogle gange med at forlade NATO og til tider var NATO særlig upopulært i landet. Det er i denne kontekst og også i kolde krigens kontekst som man må forstå den islandske forbindelse til de nordiske lande i efterkrigsperioden. Islands stilling under kolde kriget gjorde de nordiske nationer bekymrede eller i hvert fald myndighederne i de nordiske lande. Nordens Hus er et resultat af det, et meget godt resultat, symbolskt såvel som reelt. Nordens Hus fylder 50 år om to år, 2018. Grunden var at man frygtede at Island var på vej ud af det nordiske selskab. I dag kan man sige at den frygt var helt nødvendig men den var overdrevet og havde ikke den konkrete håndfasthed i virkeligheden som man måske skulle tro. Nordiske holdninger og arven fra skandinavismen stod meget stærke netop i Island i disse år og inden for skolesystemet blev vi bombarderet med disse holdninger. Utrolige mange skoleinspektører var uddannet i Danmark og i de andre skandinaviske lande. Det var stærke kulturelle forbindelser. Men Island blev hele tiden beskyldt for at være amerikaniseret. Denne opfattelse havde nogle elementer af orientalismen i sig. Island skulle være et museum for det gamle, eksotisk. Når jeg ser tilbage blandes utrolige mange historiske og sociale elementer sammen netop i den opvækst vi fik, men her stopper jeg, fordi det vil jeg gerne udforske nærmere. Så lad os håbe disse tanker får en spændende fortsættelse.

Mange tak!